

ALADIN HUSIĆ
(Sarajevo)

TEŠANJ U 16. STOLJEĆU

Ključne riječi: historija, Bosna, 16. st., Tešanj.

RANE OSMANSKE VIJESTI O TEŠNJU

Prisustvo osmanskih trupa u neposrednoj blizini Tešnja evidentirano je vrlo rano. U borbama s Ugrima oko Tešnja posebne zasluge stekao je izvjesni Dobrašin iz sela Ričice kod Kaknja. Te zasluge donijele su mu mnoge pogodnosti. Oslobođen je većine obaveza prema državi: poreza na zemlju, ličnog poreza, poreza na sitnu stoku i drugih redovnih nameta. Te privilegije potvrđene su pred nadležnim kadijom. Nije precizirano vrijeme njihovog stjecanja kao ni neke druge pojedinosti. Međutim, dvije vremenske koordinate omogućavaju definiranje približnog vremena dodjele tih pogodnosti. Prvo, povlastice je odobrio lično sultan Mehmed (1451-1481) i drugo, one su, nesmotrenošću administracije, bile dovedene u pitanje između 1475-1477. godine, odnosno, popisivači poreza na terenu u prvi mah nisu priznali spomenute pogodnosti. Dobrašin je ipak, zahvaljujući sudskoj potvrdi izdatoj tim povodom pred nadležnim kadijom, svoje zasluge stečene pod tešanjskom utvrdom uspio dokumentirati i sačuvati više od jedne decenije.¹ Riječ je očigledno o uglednoj ličnosti. U nekim izvorima navodi se među prvim stanovnicima sela, što još uvijek nije pouzdan dokaz, ali jeste dovoljan indikator njegovog posebnog statusa. No, to će potvrditi neki drugi pokazatelji. Dobrašin je bio i timarnik, i to sa visokim iznosom timara od 11.528 akči u koji je ulazilo selo Tišina kod Kaknja. Očigledno su sve te zasluge stečene u borbama vođenim u užoj ili široj okolini Tešnja.

¹ Istanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Tahrir Defteri (TD), No 24, str. 430.

Teško da su se takve pogodnosti i takav status mogli steći na osnovu jednog pohoda. Moralo ih je biti sigurno više. Za njega je vezana još jedna zanimljivost. U jednoj varijanti on se navodi i kao *Dobrašin, brat Hasan-age*.²

To je najraniji poznati spomen Tešnja u osmanskim izvorima. Oni su sporadični i u kontekstu sudaranja interesa dvije sile, Osmanskog carstva i Ugarske, koje žele učvrstiti svoj utjecaj i ovladati sjevernim dijelovima Bosne. Ustvari, pozicija Tešnja još uvijek nije potpuno jasna.

U historijskoj literaturi prisutni su različiti pogledi na status Tešnja krajem 15. i početkom 16. stoljeća. Pomanjkanje izvorne građe ostavlja dosta prostora za različite interpretacije. Čak i ondje gdje postoje neki izvorni pokazatelji, oni nisu dovoljno iscrpljeni te je još uvijek moguće tragati za povoljnijim rješenjima. Ipak, u 15. stoljeću osmanska vlast bila je vrlo blizu samoga Tešnja. Potvrdu imamo u naprijed iznesenom podatku, ali i drugim izvorima koji govore o naseljavanju Vlaha u neposrednoj blizini Tešnja. Pouzdano se zna da se osmanska uprava već 1485. godine protezala do Komušine i Maglaja. Iz navedenih podataka vidi se da Tešanj još uvijek, čak ni privremeno, nije došao pod vlast Osmanlija. Njegov, kao i status nekih drugih mjesta, još nije potpuno jasan. Gotovo je jednodušna ocjena historičara da je i Tešanj pripadao obnovljenom "Bosanskom kraljevstvu". U tom minijaturnom kraljevstvu smjenjivali su se: Matija sin Radivoja, Matija Sabančić (ili Šabančić) i Matija Vojsalić. Tešanj se nameće kao najpogodnije mjesto za sjedište tih kraljeva. Dakle, Tešanj je, barem privremeno, bio u nekoj vrsti savezništva sa sultanom.

Novije povijesne interpretacije pokušavaju premostiti neke nedorečenosti, kombiniranjem ugarske i osmanske izvorne perspektive, srednjovjekovne i osmanske prakse primijenjene nakon 1463. godine. Tako se kao polazište novoustanovljenog kraljevstva uzima feudalna oblast Radivoja Ostojića. Radivoj je držao gradove Vranduk, Sokol, Gradačac i Tešanj. Polazeći od te činjenice, kao i da su Sokol, Gradačac i Tešanj, *nakon 1464. potpali pod vlast Ugarskog kralja*, teritorij Bosanskog kralja reducira se na *gradove Vranduk, Žepče, Maglaj i Doboj uz još dva neidentifikovana grada*.³ Ovaj stav ipak mora doživjeti izvjesnu korekciju. Prvo, osmanska posada prisutna je u Vranduku već od 1463. godine, što jasno dokumentiraju prvi osmanski izvori.⁴ Zašto bi od svih gradova koji pripadaju tom kralju samo Vranduk bio registriran

² BOA, TD, No 18, fo. 38.

³ Jelena Mrgić, *Severna Bosna 13-16. vek*, Istorijski institut, Beograd 2008, 147.

⁴ Ahmed Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosne iz 1468/69. godine*, Islamski kulturni centar, Mostar 2008, 191-193.

u osmanskim izvorima? Njegova registracija već dovodi u pitanje situiranje Vranduka u teritorij bosanskoga kralja. Pri tome se nije dovoljno vodilo računa o još jednoj vrlo značajnoj činjenici. Nekoliko sela sjevernije od Vranduka, među kojima i Nemila na samoj rijeci Bosni, te Orahovica, Doglodi, Gladovići, Željezno Polje – sve naseljena mjesta, uredno su registrirana u osmanskim izvorima. Osim njih, kao puste, osmanski izvori registriraju i Golubinju i Želeće u blizini Žepča. Prema tome, sav navedeni teritorij od Vranduka do samoga Žepča mora se u potpunosti i bez dileme izuzeti iz teritorija bosanskoga kralja. Taj teritorij, dakle, treba tražiti od Žepča dalje na sjever. To se jasnije potvrđuje narednim izvorima iz 1485. i 1489. godine. Korekcija je nužna u pogledu pozicije Tešnja, koji od 1465. godine nije u ugarskom posjedu nego je sjedište “bosanskog kralja”. Više je razloga koji Tešanj kandidiraju kao sjedište “bosanskog kralja” 1465-1476. Prvo, on je bio sjedište vojvode Radivoja Kotromanića. Zabilješke osmanskih izvora mnogo su češće za Tešanj nego druge gradove, posebno Maglaj i Doboj. Najzad, pokušaj stupanja u nove odnose s Ugarima i spašavanje kralja Matije Vojšalića sugerira zaposjedanje Tešnja od strane Ugara tek 1476. godine. Susjedni grad Doboj su njegovi zapovjednici predali Osmanlijama upravo 1476. godine.⁵ Spašavanje bosanskoga kralja Ugari su iskoristili i za zauzimanje Tešnja. Očigledno se zapovjednici Doboja nisu slagali s kraljevom promjenom kursa, njegovim okretanjem ka Ugarima, te su vjernost ipak izrazili sultanu. I marginalije osmanskih izvora upućuju na prisustvo dinastije i njihove posjede u nazivima kao što su “Kraljevi zgonovi” u blizini samoga grada.

NEKE INTERPRETACIJE POVIJESNIH DOGAĐAJA

Usljed vrlo složene situacije u tom području u drugoj polovini 15. stoljeća u historijskoj nauci ustanovljeno je više stajališta o vremenu dolaska Tešnja pod osmansku vlast. Hazim Šabanović je, čini se, otišao najdalje u prošlost. On smatra da se to dogodilo prije 1489. godine, odnosno, da je Tešanj zaposjednut zajedno sa gradovima iz užeg

⁵ Sima Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, SKZ, Beograd 1965, 339; H. Šabanović, *Bosanski pašaluk, postanak i upravna podjela*, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1959, 49; *Povijest Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do 1463*, Knjiga I, HKD Napredak, Sarajevo 1991, 592; Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo 1975, 38-40; Ljudevit Thalloczy, *Povijest (banovine, grada i varoši) Jajca 1450.-1527*, Zagreb 1916, 225-233; Adem Handžić, “Nahija Brod krajem XV i početkom XVI vijeka”, *Radovi III*, Muzej grada Zenice, Zenica 1973, 387.

okruženja, Žepčem i Maglajem.⁶ Taj stav zasniva na prisustvu Vlaha u blizini samoga Tešnja, pretpostavljajući da je i njegova uža okolina dio vlašskog revira u tom dijelu Bosne. Međutim, Žepče i Maglaj na različite se načine spominju izričito kao mjesta već integrirana u novi sistem, što s Tešnjem nije slučaj. Doduše, još uvijek se ne spominje ni Doboj, za koji se pouzdano zna da su ga do 1477. godine Osmanlijama predali zapovjednici Stipan i Ivaniš. No i nakon toga mogao je biti zaposjednut od Ugara. Otuda se ne može u potpunosti negirati takva pretpostavka H. Šabanovića, ali na temelju ponuđenih argumenata još uvijek ni prihvatiti kao sasvim pouzdana. Njoj u prilog ne ide i činjenica da se u razgraničenju Ugarske i Osmanskog carstva 20. augusta 1503. godine Tešanj ne spominje među gradovima Bosanskog sandžaka, dok su Maglaj i Doboj najsjeverniji gradovi Bosanskog vilajet dolinom rijeke Bosne. Očigledno se Tešanj u tom momentu nalazio u posjedu Ugarske. Pozivajući se na “kršćanske hronike” Muvekkit navodi da su 1506/7. godine *nevjernici zauzeli tvrđave Tešanj, Sokol i Kotari* (vjerojatno Kotor).⁷ Iz navedenih događaja nije jasno što se zaista događalo u tom području. Sama činjenica da je međudržavni mirovni ugovor sklopljen nešto prije sugerira, ipak, određena pomjeranja i ustupke u pograničnom području, odnosno novo definiranje granica. No, vremenski nesklad između navoda Muvekkita i datacije samog ugovora, koja je nedvojbena, mogao bi se pripisati nepreciznošću izvora kojima se sam Muvekkit služio. I svakako, treće stajalište, vrijeme zaposjedanja Tešnja i ulaska u državni okvir Osmanskog carstva veže se za pad Srebreničke banovine. Kako i taj čin još uvijek nije precizno definiran, kao vremenski okvir u kojemu se to dogodilo ostaje period između 1512 i 1520. godine.⁸ U slučaju Tešnja to se može smatrati krajnjim vremenom njegovog trajnog zaposjedanja od strane Osmanskog carstva. No, neki noviji rezultati historijske nauke upućuju da se to dogodilo u oktobru 1512. godine i da ga je osvojio bosanski sandžakbeg Firuz-beg.⁹ Za sada nema razloga ne prihvatiti takvu tvrdnju, budući da je potvrđuje nekoliko različitih vijesti iz novembra iste godine.

⁶ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 55, 150.

⁷ Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkit, *Povijest Bosne I*, El-kalem, Sarajevo 1999, 100.

⁸ Adem Handžić, “Gazi Husrev-begovi vakufi u Tešanjskoj nahiji u XVI stoljeću”, *Anali GHB II-III*, Sarajevo 1974, 161-162.

⁹ J. Mrgić, *Severna Bosna 13-16. vek*, 158. (*His diebus Thurci castris nostris Zrebrenik, Thessen et Zokol expugnatis*. F. Szkály, *Nándorfehévár 1521-es ostromáhos*, 487-491.)

TEŠANJ U RANOJ FAZI OSMANSKE UPRAVE

Naprijed istaknuta nestabilnost, stalna sučeljavanja ili, pak, status “ničije zemlje” najbolje reflektiraju osmanski izvori iz 16. stoljeća, ne samo na primjeru gradskog naselja nego i njegovog okruženja.

Relativno kasno zaposjedanje samoga Tešnja utjecalo je i na kasnije organiziranje i stabilizaciju vlasti. To se vidi već u prvim osmanskim izvorima tridesetih godina 16. stoljeća. Uže područje Tešnja još uvijek nema zaokruženu teritorijalnu cjelinu koja bi se mogla definirati kao jedna administrativna jedinica. Dio tešanjskog područja, i to manji, upisan je da pripada nahiji Usora. On obuhvata svega nekoliko sela: Prižle, drugo Trstje, Vrdovčići, drugim imenom Kneževo, Inohovo/Žunovnik, Barić i Stenjak. Zanimljivo je da za sami Tešanj “administrativna pripadnost” nije definirana niti Usori niti nekoj drugoj nahiji. Naznačeno je tek toliko da pripada *kadiluku Brod*. Ipak, za neke mezre i čifluke kaže se *pripadaju Tešnju*, očigledno u užem području same tvrđave, kako je česta praksa i u nekim drugim slučajevima. Takva područja izvori nekada spominju i kao *nahija tvrđave*.¹⁰ To govori da uži tešanjski kraj još uvijek nije u potpunosti adaptiran u novu administrativno-upravnu organizaciju. I iz tih nekoliko podataka jasne su posljedice višedecenijskog pograničnog položaja, prvenstveno slaba naseljenost. Niti jedno od naprijed spomenutih sela u okolini Tešnja ne prelazi deset domaćinstava.

POČECI URBANOG RAZVITKA TEŠNJA

U izvorima se vrlo rano spominje *ćehaja varoši Tešnja*, što bi značilo da je Tešanj imao posebnog upravitelja grada. Bio je to izvjesni Mustafa.¹¹ To potvrđuje neku vrstu poluvojne uprave u Tešnju i pokušaja da se na najefikasniji i najbezbjedniji način organizira život u gradu.

Prvi osmanski izvori govore mnogo o stanju u samom Tešnju na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće. Sudeći po onome što proizlazi iz prvih vijesti, Tešanj je bio potpuno pust u vrijeme njegovog zaposjedanja. Ostaje međutim nejasno da li se stanovništvo razbježalo znatno prije ili se pri samom zauzeću povuklo zajedno s ugarskom posadom. Realnijom se čini pretpostavka da je uslijed dugotrajnih sukoba stanovništvo ranije napustilo to područje. Nije pust samo grad nego i cijela njegova uža okolina. S druge strane, evidentni su naponi naseljavanja same varoši

¹⁰ BOA, TD, No 157, str. 320-321; Maliyeden Müdevver (MAD), No 540, fo 74-77.

¹¹ BOA, MAD, No 540, fo. 76.

i njene okoline. Nema zabilješki o povlasticama niti o nekim ranijim prilikama. Ipak, nekoliko se pojava vrlo jasno odslikava. Grad je u potpunosti naseljen stanovništvom iz nahija Brod i Lašva i nekoliko pojedinaca s područja Visokog. Najviše doseljenika u Tešanj zabilježeno je iz nahije Brod – 16, dakle sa zeničkog područja, i to iz sela Gračanica – 9, Banlaz – 3, Vardište – 1, Bičer – 2, Vraca – 1, zatim iz nahije Visoko – 3, i to samog Visokog 2 i Lužnice 1, te iz nahije Lašva – 2, oba iz sela Kruščica. Tek za nekolicinu (6 domova) nije naglašeno odakle dolaze. Moguće da je riječ o starom stanovništvu Tešnja ili, pak, stanovništvu doseljenom nešto ranije u odnosu na one za koje se 1530. godine izričito navodi mjesto porijekla. Da je taj proces i dalje živ svjedoče i dvojica novopridošlih: Hamza i Dabrilo.¹² Važna karakteristika prve faze revitalizacije života toga područja jeste naseljavanje i muslimana i nemuslimana. Time je novoformirana varoš narasla na 36 domova.

Iako se dinamika razvitka čini pomalo usporenom, ipak kroz jednu deceniju Tešanj je zabilježio solidan porast stanovništva, što je značilo pomak i u njegovom urbanom razvitku. On je i dalje imao status varoši sa 65 domaćinstava. U statusu Tešnja, dakle, još uvijek se ništa nije mijenjalo. Navedena struktura izgledala je ovako: 38 muslimanskih domaćinstava i 27 nemuslimanskih. I iz navedenih podataka vidljivo je da u Tešanj i ovih godina ne doseljavaju samo muslimani nego i nemuslimani. Među novim stanovnicima su i dva nova doseljenika: Vukša i Jako. Takvih slučajeva je i među muslimanima: Nesuh i Alija. Doduše, broj muslimana je rastao brže, što uslijed doseljavanja muslimana iz drugih područja što prihvatanjem islama među doseljenim nemuslimanima.¹³

UZLET URBANOG RAZVITKA

Sredinom 16. stoljeća stvorene su pretpostavke za intenzivniji razvitak Tešnja, čemu su svakako doprinosile i znatno povoljnije historijske prilike. On je izišao iz prijelazne faze i ušao u fazu kada se mogao nesmetano razvijati. Prijenosom težišta osvajanja s drugu stranu rijeke Save, Tešanj se našao duboko u unutrašnjosti granica Osmanskoga carstva. Drugi važan proces koji se već završio jeste demografska revitalizacija prostora u samom okruženju. Grad je u potpunosti mogao zaživjeti i dobiti sve svoje funkcije tek s demografskim i privrednim oporavkom njegovog okruženja. Već početkom druge polovine 16. stoljeća ispunio je sve uvjete za stjecanje statusa kasabe. To znači da je postigao

¹² BOA, TD, No 157, str. 804.

¹³ BOA, TD, No 211, str. 719-720.

dovoljan stepen demografskog i urbanog razvitka. Ipak, kada se specificiraju uvjeti za stjecanje takvoga statusa, obično se navode sljedeći: 1. muslimanski džemat (najmanje jedna veća mahala), 2. jedna džamija u kojoj se obavlja pet dnevnih namaza, džuma i bajrami, u kojoj se održavaju propovjedi (hutbe) i 3. trg, postojanje čaršije i održavanje pazarnog dana.¹⁴ Sve te uvjete Tešanj je u potpunosti ispunio početkom druge polovine 16. stoljeća. Prema tome, Tešanj je proglašen kasabom nešto prije kraja 1559. godine. Uvjeti za stjecanje statusa kasabe potpuno su ispunjeni podizanjem Ferhad-begove džamije. Osim džamije, Ferhad-beg je podigao i mnoge druge objekte od opće koristi. Prije svega, mekteb uz džamiju, han, trideset i dva dućana, mlinove u Tešnju, karavan-saraj na Usori. Naravno, ostavio je i značajnu sumu gotovine (30.000 dirhema), zatim zemljišne nekretnine koje su također donosile prihod spomenutom vakufu.¹⁵ To znači da je sredina 16. stoljeća najznačajnije razdoblje u urbanom profiliranju grada, a da je za to svakako najzaslužniji Ferhad-beg. Ono što je džamija značila za duhovnost to je niz drugih sadržaja značilo za društveni život, posebno ekonomske tokove. Tek kada se istakne da je na svakih pet domova dolazio po jedan dućan, moguće je sagledati stvarni privredni značaj toga čina. A da bi se privredni tokovi odvijali što uspješnije, vakif je obezbijedio i druge pretpostavke. Podigao je han u samoj gradskoj jezgri i nešto dalje karavan-saraj.

Stjecanje novog statusa potvrđeno je vakufnamom Ferhad-bega kojom se izričito kaže *u kasabi Tešanj*. To znači da se prepoznaju pojedine gradske cjeline sa različitim statusom. Povlašteno stanovništvo nastanjeno je u dijelu definiranom kao *kasaba*, dok je stanovništvo *varoškog dijela* koje se bavi agrarnom privredom i dalje podlijevalo desetinskom oporezivanju i ostalim redovnim i izvanrednim porezima. Iako već očigledno postoje mahale, izvori ih još uvijek ne daju poimenično. Prema onome što oni nude, Tešanj je podijeljen samo prema pravnom statusu stanovništva na dio, *sama kasaba Tešanj* sa 100 domaćinstava i onaj stariji, varoški dio, dakle rajinski, *raja same kasabe Tešanj* sa 59 domova. Tešanj je predstavljao gradsko naselje sa 159 domaćinstava.¹⁶ Ovisno od pretpostavljenog indeksa broja članova domaćinstva, koji

¹⁴ A. Handžić, "O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću", POF XXV/1975, Sarajevo 1977, str. 134.

¹⁵ Muhamed Ždralović, "Medžmua Abdulkerima tešanjskog kadije iz XIX stoljeća" *Anali GHB* V-VI, Sarajevo 1978, str. 177; Isti; "Vakufnama Ferhad-bega, sina Iskenderovog", *Vakufname iz Bosne i Hercegovine (XV i XVI vijek)*, Orijentalni institut, Sarajevo 1985, str. 138-139.

¹⁶ BOA, TD, No 435, str. 350-352.

bi mogao da se kreće od 5 do 8 članova, Tešanj je mogao imati između 800 i 1300 stanovnika. Zanimljivo je da se ne prepoznaju nikakve druge specifičnosti ili obilježja stanovništva osim razlike u pravnom statusu na one koji se bave agrarom i one koji su u statusu kasablija bez agrarnih opterećenja. Vjerojatno je veći dio njih pripadao zanatskim i nekim uslužnim djelatnostima, što se u ovom slučaju ne ističe. Među cjelokupnim stanovništvom jedino su označeni hatib i jedan pripadnik derviškoga reda.

U pogledu teritorijalne i urbane organizacije Tešnja, situacija je mnogo jasnija početkom 17. stoljeća. Tešanj je bio organiziran u tri urbane cjeline: varoški, dakle rajinski dio u kojemu je nastanjeno 54 domaćinstva, manju netom formiranu *mahalu mesdžida Oruča* sa 34 domaćinstva i znatno veću *mahalu džamije Ferhad-bega* sa 190 domaćinstava – ukupno 278 domaćinstava.¹⁷ To bi značilo da se, prema naprijed istaknutom obrascu, broj stanovnika mogao kretati između 1400 i 2200 lica. Tešanj se time svrstao među deset većih gradova od ukupno 44 gradska naselja u Bosanskom sandžaku.

DUHOVNI ŽIVOT U TEŠNJU

Za razliku od nekih drugih mjesta, osmanski izvori u Tešnju ne bilježe sakralne objekte drugih konfesija. To nameće pitanje njihovog postojanja u ranoj fazi osmanske vladavine. Otuda će se razmatranje ovog pitanja kretati u okviru islamske duhovnosti.

Duhovna djelatnost u samom Tešnju započela je s postavljanjem posade u tvrđavu. Konkretni podaci o imamskoj službi potječu relativno kasno, tek iz 1540. godine.¹⁸ Iz njih, kao i nekih drugih izvora, već je evidentno postojanje sakralnog objekta. To je džamija sultana Selima I (1512-1520). Vrlo se malo može doznati o ovoj džamiji, posebno o njenim gabaritima. Ona se u izvorima dugo vremena ne spominje po svome imenu, ali je njeno postojanje evidentno. Svaka značajnija utvrda u svome arhitektonskom kompleksu imala je i objekt te namjene. To su džamije koje su nastajale po naredbi sultana, a podizane i izdržavane uglavnom iz državnih prihoda. Prema tome, obično nisu imale ustanovljene vakufe za njihovo podizanje. Uvakufijavanje za te džamije ponekad je proglašavano ništavnim, kao u slučaju džamije sultana Mehmeda Fatiha u Travniku.

¹⁷ *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. III, obradila Amina Kupusović, Sarajevo 2000, str. 362-363.

¹⁸ BOA, TD No 201, fo 114-115.

Džamija u Tešnju bila je podignuta u samoj tvrđavi, i to u njenom centralnom dijelu. Krajem 16. stoljeća ona se izričito spominje kao *džamija sultana Selima, u tvrđavi*. Iz predstavke koju je na isteku 16. stoljeća uputio Nurullah-ef., kadija u Tešnju, vidi se da je krov džamije već dotrajavao i da je nužna njegova popravka.¹⁹

Podaci o službenicima ove džamije u 16. stoljeću vrlo su oskudni. I pored toga, iz njih se razaznaje da je u prvim decenijama osmanske vlasti imam primao plaću u gotovini, kao i ostali posadnici, a kasnije mu je dodijeljen timar.²⁰ Budući da je prije dobivanja timara dnevna plaća imama iznosila 5 akči, to znači da je godišnje mogao dobiti oko 1800 akči. Prelaskom na drugačiji način finansiranja navedeni iznos znatno je umanjen, za 400 akči godišnje. To bi značilo da je kasnije dnevna plaća bila manja od 4 akče dnevno, izuzev ako to smanjenje nije proistjecalo iz razlika između normirane i tržišne cijene naturalnih proizvoda koje je on dobivao. Nije poznato ko bi mogao biti prvi imam u Tešnju. Ono što je moguće pouzdanije ustanoviti jeste da je u periodu između 1540-1550. godine imam u toj džamiji bio Mustafa. U početku (1540), zajednički timar imama sa još nekim posadnicima nalazio se na području nahije Visoko i pripadala su mu sela ili čifluci u selima Monari i Lužnica. Imamu ove tvrđave 1550. godine, sa još nekim posadnicima, njih ukupno 5 među kojima je i čehaja, kao timar dodijeljena su sela u nahiji Cerniku, u Pakračkom sandžaku, i to sela Petrovići, Dolac i Dolovac sa Selićima.²¹ O kasnijim imamima niti njihovim timarima nemamo podataka.

Mesdžid sufi Oruča predstavlja drugi sagrađeni sakralni objekt u Tešnju. Ta se činjenica razabire tek iz kasnijih izvora. Budući da je postojala već jedna džamija u kompleksu tvrđave, ona je mogla zadovoljiti potrebe vojnika, ali i stanovništva još malene varoši Tešnja. Ovaj mesdžid izvori izravno spominju tek početkom 17. stoljeća (1604. godine) i to kao *mahala mesdžida Sufi Oruča*. Redoslijed popisivanja sugerirao bi njegovu gradnju poslije džamije Ferhad-bega, posebno što se mahala oko mesdžida formirala očigledno kasno, negdje krajem 16. stoljeća. To potvrđuje navod *Mahala Oručevog mesdžida – nova*.²² Usprkos tome, jedan drugi argument ne ide u prilog takvoj pretpostavci – pojašnjenje o redoslijedu uživanja čifluka u kojem stoji da je Ferhad-beg taj čifluk, odnosno njegovo posjedovanje, dobio poslije Sufi Oruča, a obuhvaćao je Gornje Ularice, Sivšu i

¹⁹ BOA, MAD No 15730.

²⁰ BOA, MAD, No 540, fo. 65.

²¹ BOA, TD, No 1072, str. 269-271-272; BOA TD, No 411, str. 153.

²² *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. III, str. 362-363.

Gojakovac.²³ To bi značilo da je spomenuti mesdžid mogao biti sagrađen najkasnije do 1540. godine. Iz iste napomene vidljiv je još jedan značajan podatak o spomenutom Oruču. On se, naime, spominje kao “sufi”. To znači da je pripadao nekom derviškom redu. Od službenika ovoga mesdžida prepoznatljiva su samo lica s početka 17. stoljeća, i to imam Hasan sin Mustafin i mujezin Muhjidin sin Nesuha. Nažalost, iz ranijih godina nemamo nikakvih indikatora o mogućim službenicima toga mesdžida.

Džamija Ferhad-bega, kako se iz vakufname vidi, sagrađena je do 1559. godine. Njen utemeljitelj bio je Ferhad-beg, sin Iskendera subaše, srodnik sultanske porodice, sestrić sultana Sulejmana II (1520-1566), a time i bliski rod sandžakbega Gazi Husrev-bega. Kako je vakufnama napisana 1559. godine, to znači da je džamija sagrađena do te godine. Zapravo, sve aktivnosti oko džamije i drugih objekata okončane su do kraja te godine, kao i aktivnosti oko osiguravanja gotovine.²⁴

I o službenicima ove džamije ne zna se mnogo. Tek se 1565. godine razabire ime Mustafe sina Turhanova, hatiba u Tešnju.²⁵ To se može odnositi samo na hatiba Ferhad-begove džamije, jer je u okviru posade bilježen imam džamije u tvrđavi. Početkom 17. stoljeća službu u navedenoj džamiji obavljali su Abdulkerim – imam i hatib, te Sejfudin, sin Mustafe, mujezin.²⁶

Osim navedenih objekata, do kraja 16. stoljeća postojalo je još jedno molitveno mjesto otvorenoga tipa, tj. musalla. To su uglavnom mjesta za obavljanja zajedničkih molitvi, i to nekim posebnim povodima. Možda su se na spomenutoj musalli obavljale bajramske molitve ili je na tom mjestu ustanovljeno dovište, te se ukazala potreba izgradnje mimbera na otvorenom.²⁷

TEŠANJ KAO UTVRĐENO MJESTO

Tešanjska utvrda igrala je vrlo značajnu vojnu ulogu na prijelazu dvije epohe, bilo da se nalazila u sastavu Ugarske ili kasnije Osmanskog carstva. O tome što se dešavalo u drugoj polovini 15. ili početkom 16. stoljeća zna se veoma malo. Izuzev već istaknutog, malo se toga zna i o zbivanjima nakon 1512. godine. Kao granično mjesto sasvim sigurno

²³ BOA, TD, No 201, fo. 110; TD, No 212, str. 117.

²⁴ M. Ždralović, “Medžmua Abdulkerima tešanjskog kadije iz XIX stoljeća”, str. 177; Isti: “Vakufnama Ferhad-bega, sina Iskenderovog”, str. 137-140.

²⁵ BOA, TD, No 435, str. 350.

²⁶ *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604*, III, 361.

²⁷ Isto, 362.

je imalo značajniju posadu u oba vojna i državna okvira. Prvi osman-ski podaci s početka 16. stoljeća, preciznije posljednjih godina treće decenije, govore da je u tešanjskoj tvrđavi bio smješten 41 konjanik. Njihovo godišnje izdržavanje stajalo je 64.428 akči.²⁸ Izvan navedenih podataka ništa se drugo ne može razaznati. Stoga taj broj vojnika svakako ne treba smatrati konačnim brojem stacioniranih vojnika u tešanj-skoj utvrdi, prije svega što ona još uvijek predstavlja *dar-ul-harb*. Njen krajiški karakter zasigurno je zahtijevao veći broj vojnika od onoga što dokumentiraju poznati izvori iz tih godina. Ipak, neke marginalije nude upravo željene i nedostatne pojedinosti. Jedna takva već 1530. godine spominje *Idriz-agu, dizdara tvrđave Tešanj*. S obzirom na vrijeme njenog porijekla, moglo bi se naslutiti da je riječ o dizdaru koji je tom posadom zasigurno zapovijedao prije 1530. godine. To bi značilo da je ujedno i prvi do sada poznati dizdar tvrđave Tešanj. Spomenuti je uživao čifluk naseljen sa dva domaćinstva i oporezovan sa 576 akči.²⁹ Iz kasnijih izvora vidi se da se spomenuti čifluk nalazio u području sela Vukovo. Naime, iz podataka iz sredine 16. stoljeća doznajemo da je spomenuti Idriz-aga imao sinove Nesuha, Aliju i Mehmed-agu.³⁰ Kao što se vidi, jedan od njih bio je također pozicioniran kao vojni zapovjednik. Iako nije decidirano naglašeno da je na službi u samoj tešanj-skoj utvrdi, osnovano je to pretpostaviti. Naime, česta je praksa da neko, ili čak i po više sinova, dobije službu u mjestu očevog službovanja, posebno što se u ovom slučaju radi o baštinskim posjedima u istom selu. Posjed koji su uživali u selu Vukovo bila je njiva Kraljevi zgonovi. Osim navedenih u spomenutim navodima krije se i još jedan vrlo značajan podatak. U blizini tih posjeda postojala je u to vrijeme krečana. Za Kraljeve zgonove (ili izgone) decidirano se kaže *preko puta krečane*.³¹

Istih godina, još jedan dizdar, Musa-aga, posjedovao je čifluk u neposrednoj blizini Tešnja. Vjerovatno je i on bio jedan od dizdara Tešnja, premda se ne spominje izričito kao dizdar nego samo *aga*. U svakom slučaju, ako i nije dizdar, onda je zasigurno zapovjednik nekog od rodova stacioniranih u toj utvrdi. I njegovo službovanje treba tražiti u istom razdoblju, do 1530. godine. Osim spomenutog, treba ukazati na činjenicu da su posadnici Tešnja uživali veće površine vinograda u užem području Tešnja – riječ je o površini od 10 dunuma.³² To znači da su osim novčanih primanja posadnici imali i druge izvore prihoda. Vijest

²⁸ BOA, MAD, No 540, fo. 109.

²⁹ BOA, MAD, No 540, fo. 77.

³⁰ BOA, TD, No 432, str. 504-505.

³¹ BOA, TD, No 432, str. 505-506.

³² BOA, TD No 157, str. 804; MAD No 540, fo 75-77.

o vinogradima dovoljno podupire pomalo manjkavi podatak o četrdeset posadnika Tešnja u trećoj deceniji 16. stoljeća. Pretpostaviti je da je njihov broj posebno u prvim godinama osmanskog zaposjedanja utvrde bio i veći i da je već s padom Jajačke banovine znatno reduciran.

Ovdje je ipak moguće ukazati na druge pojedinosti vezane za Tešanj. Neki od kasnijih timarnika u Tešnju ranije su bili na službama u tvrđavama Bobovca, Vrh Bilice, Vranduka i Vinca. Mnogi od njih su zadržali timare koje su uživali u mjestima ranijeg službovanja.³³

Ako se kompariraju podaci iz sredine 16. stoljeća, vidljivo je da tešanjaska utvrda privremeno gubi na značaju. Pomjeranje granica Osman-skog carstva, posebno potpuno potiskivanje Ugarske iz sjeverne Bosne, utjecalo je i na sami položaj i ulogu Tešnja. Broj posadnika, barem onih koje dokumentiraju izvori, dakle timarnika, smanjuje se. Osim te, očigledna je promjena karaktera same posade. Nisu to više izrazito mobilne snage nego je riječ o pozadinskim jedinicama. Godine 1540. tešanjaska posada brojala je svega 20 timarnika. Posadom je zapovijedao dizdar Mumin, s timarom od 2.894 akče.³⁴ Prije dodjele timara Mumin je uživao plaću koja je dnevno iznosila 9 akči. To bi značilo da je na godišnjem nivou primao oko 3.200 akči. Ta promjena izvršena je oko 1540. godine. Zanimljivo je istaći da je dizdaru Tešnja dodijeljen timar dizdara Vrh Bilice, nakon ukidanja posade u Vrh Bilici, nedaleko od Zenice. Otuda ne treba da iznenađuje što su timar činila sela Osojnica i Škorovići, u užem području grada Zenice. Za spomenutog Mumina možemo reći još jednu pojedinost. On je prije 1540. godine došao u posjed baštine kneza Matijaša. Vjerojatno je spomenuti bio jedan od ranijih zapovjednika tvrđave, i to po svoj prilici jedan od posljednjih. Budući da je prije Mumina istu posjedovao i Bajazid, odnosno da je *sa stavke Bajazida* dospjela u posjed Mumina, kao pretpostavka se nameće da je i Bajazid jedan od prethodnika Mumina na poziciji zapovjednika tvrđave. Time bi dobili sljedeći redoslijed: Matijaš – Bajazid – Mumin.³⁵

Identičan slučaj je i sa ćehajom Alijom sinom Aslihana, dizdarevim pomoćnikom, čiji je timar je iznosio 2.060. On je dobio timar ćehaje Vrh Bilice.³⁶

Kao što se vidi, prelaskom na timarski sistem finansiranja pojedinih posadnika, njihova primanja su uglavnom umanjivana. Razloge tome svakako treba tražiti i u sljedećim okolnostima. Prvenstveno, gubitku izrazitog krajiškog statusa koji je donosio očigledno i veće naknade u

³³ BOA, MAD, No 540, fo. 23-67.

³⁴ BOA, TD, No 201, fo. 114-115; TD, No 212, str. 173-189.

³⁵ BOA, TD, No 201, fo. 114-115; TD, No 212, str. 173-189; TD No 211, str. 720.

³⁶ Isto.

službi. Osim toga, timar je podrazumijevao propisane državne ne i tržišne cijene, tako da je prikazani iznos ispod tržišne vrijednosti. Manje vojnih obaveza omogućavalo je i druge djelatnosti, posebno mogućnost privređivanja, odnosno obrađivanja zemlje u neposrednoj blizini utvrde, često dodjeljivanoj posadnicima ali i zakupu. Kao tobdžija Kurd sin Mahmuda dobivao je 1.600 akči. Većina timara nalazila se u nahiji Brod, Visoko i Dubrovnik. Rashodi posade značajno su smanjeni 1540. godine, na 30.486 akči, što znači da su u odnosu na ranije troškove prepolovljeni.³⁷

Započeti proces marginalne pozicije Tešnja u vojnoj organizaciji Bosanskog sandžaka nastavljen je, izgleda i narednu deceniju. Sredinom 16. stoljeća broj posadnika još je manji, svega 17 timarnika. Usprkos tome, promjene u Tešnju nisu tako izrazite. U strukturi posade treba spomenuti neke važnije pozicije i imena: Mehmed dizdar (2894), Alija ćehaja (2060) i imam Mustafa (1400 akči). Najuočljivija promjena ogleđa se u tome da je umjesto udaljenih sela u nahiji Brod, u užoj okolini Zenice, te nekih sitnih čifluka na području Visokog, dizdaru Tešnja, sa još dvojicom posadnika, Davudom i Mustafom, dodijeljeno selo Raduša te mezra Rakovina.³⁸

Ranije je istaknuto da je nekoliko posadnika Tešnja kao timar došlo sela Petrovići, Dolac i Dolovac u nahiji Cernik u sandžaku Pakrac. Među njima je i ćehaja tešanjске tvrđave. To će za posadnike predstavljati otežavajuću okolnost i dovesti do nezadovoljstva pojedinaca. Iz jedne predstave bosanskog sandžakbega Malkoča, vidi se da je ćehaja Tešnja napustio timar i da je tražio drugu službu. Razlozi su udaljenost mjesta službe od timara koji se nalazio u selu Petrovići nahiji Cernik (Slavonija). Na njegovo mjesto imenovan je Osman, također raniji ćehaja u Tešnju.³⁹ Ovo se dogodilo 1560. godine. To znači da su navedeni posadnici te timare uživali najmanje jednu deceniju. U drugoj polovini 16. stoljeća poznato je ime još jednog ćehaje, izvjesnog Jusufa. Iako izvorom nije precizirano vrijeme njegove službe, može se reći da bi to moglo biti poslije spomenutoga Osmana, i to mnogo vjerojatnije, poslije smrti Ferhad-bega 1568. godine. Naime, Jusuf-ćehaja se spominje kao posjednik jedne baštine u samom Tešnju koju je za života uživao Ferhad-beg. Kako je posjed nakon smrti Ferhad-bega potpadao pod licitaciju došao je u posjed spomenutoga **Jusufa-ćehaje**.⁴⁰ Budući da poslije Jusufa, nema drugih uživalaca značilo bi to da je on prilično

³⁷ Isto.

³⁸ BOA, TD, No 1072, str. 269-276, BOA, TD, No 411 str. 149-155.

³⁹ Ešref Kovačević, *Muhimme defteri, dokumenti o našim krajevima*, Sarajevo 1985., 59.

⁴⁰ *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604*, III, 361.

dugo uživao tu baštinu, čak do kraja 16. stoljeća. I zaista izvori s kraja 16. stoljeća među posadnicima potvrđuju “ćehaju Jusufa”. U to vrijeme međutim u tešanskoj utvrdi bilo je smješteno svega 12 timarnika. Očito da je riječ samo o nekim službama koje su više logističke namjene. Vidi se to i po izrazito niskim iznosima timara koje se posjedovali a iznosili su najčešće po 700 akči. Osim ćehaje ističemo još dizdara Aliju i imama Mustafu sina Muminova.⁴¹

Da su sumnje u manjkavost ranijih vijesti o posadi Tešnja opravdane dodatno potvrđuju i neki podaci s kraja 16. stoljeća. Na poziciji dizdara Tešnja, 1597. godine spominje se **Husein-aga**. Ovdje se izričito kaže “*Husein-aga, dizdar tvrđave Tešanj*”.⁴² Iz tih podataka vidi se formacijska složenost tešanske posade. Naime, osim dizdara, kao potpisnik zahtjeva za radove na tešanskoj utvrdi, spominju se i Ali-aga, kao i neki zapovjednici nižih rangova. Iz broja tih zapovjednika proistječe da bi broj posadnika mogao da se kreće oko 70 ili najviše do 100.

NEKE NAZNAKE PRIVREDNE NARAVI

Osnovnu granu privrede od prvih godina nove vlasti činila je poljoprivreda. Od agrarnih djelatnosti dokumentirane su sljedeće žitarice: pšenica, ječam, proso, raž, jednozrnac, zob, vino, povrtnje, voće i lan. Stanovništvo Tešnja, proizvodilo je oko 140 tona spomenutih žitarica. Najbolji rezultati postignuti su prvih decenija, kada je proizvodnja dostigla 147 tona. Značilo bi to da se po jednom domaćinstvu proizvodilo oko 4 tone žita. Iako ukupna proizvodnja nije drastično manja ni u drugoj polovini 16. stoljeća ipak je evidentan izvjestan pad u ukupnoj masi proizvoda (139 tona), dok je pad evidentan posebno po domaćinstvu. U drugoj polovini 16. stoljeća jedno domaćinstvo proizvodilo je od 2,4 do 2,6 tona žitarica. Tada je međutim reduciran broj stavki žita. Dokumentirani su samo pšenica, mješanac i zob. Vjerojatno se pod mješancem kriju i ostale žitarice koje se više ne pojavljuju samostalno. Njegov iznos posebno je visok početkom druge polovine 16. stoljeća, kada je činio preko polovine proizvedenog žita. To potvrđuje pretpostavku da mješanac podrazumijeva i neke druge žitarice. Na drugom mjestu tada bila je zob sa 34%, dok je udio pšenice bio prilično skroman 15%. Kasnije se taj omjer popravio u korist pšenice (22%) i zobi (43%) dok je mješanac pao na 35% u ukupnoj masi žita. Izvjestan pad u proizvodnji žita, mogao bi se pravdati većim učešćem drugih agrarnih djelatnosti,

⁴¹ Ankara, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, TD 362, fo 27-28.

⁴² BOA, MAD, No 15730

posebno vinogradarstva ali i nekih drugih. To proistječe iz sljedećih činjenica. Prvi izvori registriraju vinogradarstvo u skromnom obimu, dok je ono kasnije u znatnom porastu. Pred kraj 16. stoljeća povrtlarstvo je utrostručeno, kao i stavke od sijena.

Izvan poljoprivrede malo je obavještenja o drugim privrednim aktivnostima u samom Tešnju, posebno **zanatstvu**. Ipak, evidentno je prisustvo nekoliko zanatlija u samoj varoši već u prvim godinama osmanske uprave. Tri su **tabaka** (štavljača kože), jedan **čizmedija** i jedan **sarač**. Dakle, ukupno pet zanatlija.⁴³ Zanimljivo je da se cjelokupna zanatska aktivnost do sredine 16. stoljeća svodila isključivo na kožarsku djelatnost. Doduše, grad još nije veliki, čak i okruženje nije intenzivno naseljeno, da bi bilo potrebe za većim brojem zanatlija kao i nekim drugim zanatskim djelatnostima. Potrebe je očigledno bilo moguće podmirivati iz vlastitih proizvodnih kapaciteta ili u krajnjoj mjeri iz ponude susjednih gradskih centara. No, kasnije, s demografskim rastom grada i okoline, sigurno se osjećala potreba, ne samo za većim brojem zanatlija nego i raznovrsnijim zanatskim djelatnostima. O tome na žalost, nemamo podataka.

Svako gradsko naselje, makar i varoškog tipa pretpostavlja **trgovačko mjesto**. U slučaju Tešnja to se prepoznaje kroz stavku **tržne inspekcije** sadržanu u ukupnim dokumentiranim obavezama stanovništva. Prema tome, Tešanj je već imao ustanovljen pazarni dan do 1530. godine. Kasniji izvori su znatno konkretniji i među prihodima grada registriraju i "*kopnenu carinu*". To znači da je roba dolazila i u većim količinama na "*pazar*" u Tešanj. Do sredine 16. stoljeća nije moguće ustanoviti iznos od te stavke, ali u drugoj polovini 16. stoljeća "tržna taksa" već iznosi 1900 akči. Taj iznos održao se i do kraja 16. stoljeća.⁴⁴

Najveću pozornost u privredi samoga Tešnja privlači vinogradarstvo. Zanimljivim se čini da 1530. godine ovu djelatnost imamo dokumentiranu u vrlo skromnim količinama. Tek se desetak dunuma nalazilo pod vinogradima. Ali je mnogo zanimljivije da nema registrirane prerade grožđa. To bi se moglo pravdati još uvijek nestabiliziranim privrednim prilikama i nedovoljno kultiviranom zemljištu za pojedine djelatnosti. Ipak, prije sredine 16. stoljeća, ova se privredna grana sasvim dovoljno oporavila. S protokom vremena, povećanjem stanovništva, povećavale su se površine pod vinogradima, u rukama muslimana, doduše skromno, za 5 dunuma (dakle 1540. godine 15 dunuma

⁴³ BOA, TD, No 211, str. 719-720.

⁴⁴ BOA, TD, No 435, 350-352; *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604*, III, 364.

držali su muslimani), dok se i prerada vinove loze pojavljuje kao nova djelatnost i to u ne baš zanemarivim količinama. Tešanj je 1540. godine proizvodio oko 4000 litara vinskog produkta. Vrhunac prerade grožđa zabilježen je 1565. godine, oko 6500 litara. Kasnije, do kraja 16. stoljeća ona je zabilježila pad (8-10%) i iznosila je oko 6000 litara. Osim navedenog zanimljiva je i činjenica enormnog povećanja obradivih površina zasađenih vinovom lozom. Sa deset dunuma, registriranih 1530. godine, već početkom druge polovine 16. stoljeća, površine pod vinogradima su učetverostručene. Obradivano je dakle, 40 dunuma u rukama muslimana. Proširivanje i cvjetanje vinogradarstva nastavljeno je i kasnije, da bi do kraja 16. stoljeća u rukama muslimana bilo preko 100 dunuma pod vinogradima, što je deset puta više u odnosu na stanje tridesetih godina 16. stoljeća.

I pored svih poteškoća koje su proistjecale iz položaja u kojemu se našao krajem 15. i početkom 16. stoljeća, Tešanj je u relativno kratkom vremenu nadoknadio zaostatak u svome urbanom i ekonomskom razvitku. Već sredinom 16. stoljeća poprimio sva obilježja naselja organiziranog prema principima i standardima organizacije gradova orijentalno-islamskog tipa.

TEŠANJ U 16. STOLJEĆU

Sažetak

Geostrateški položaj Tešnja uvjetovao je smjenu titulara u kraćem historijskom razdoblju, od bosanskog vazalnog kralja (1465-1476), do Ugara i Osmanlija. Iz tog vremena potječu i prve vijesti osmanskih izvora o Tešnju. Ipak, trajno zaposjedanje i ulazak u okvir osmanske uprave uslijedio je u vrijeme Selima I (1512-1520), preciznije oktobra 1512. godine. Krajiška pozicija značajno se odrazila na njegov razvitak u prvim godinama osmanske vladavine. Cjelokupno područje bilo je devastirano i potpuno depopulizirano. Otuda je naseljavanje stanovništva u Tešanj i uže područje bio jedan od prioriteta nove vlasti. Većina prvih stanovnika Tešnja potječe s područja Zenice, Travnika i Visokog. Tešanj je brzo prevladao početne poteškoće i već sredinom 16. stoljeća izrastao u gradsko naselje koje je do 1559. godine proglašeno kasabom. Najveće zasluge za urbani razvitak Tešnja u 16. stoljeću imao je Ferhad-beg, koji je osim džamije, ostavio i druge zadužbine u ovome gradu. Tešanj se tako do kraja 16. stoljeća svrstao u deset većih gradskih naselja Bosanskog sandžaka, sa tri sakralna objekta, džamijom sultana

Selima I, mesdžidom sufi Oruča i džamijom Ferhad-bega, kao i drugim sadržajima, dućanima, hanom, karavansarajom, koji su doprinosili novom urbanom i privrednom imidžu grada.

S prvim pouzdanijim vijestima o Tešnju javljaju se i podaci o vojnim sadržajima. Prisustvo vojske evidentno je kroz cijelo 16. stoljeće. Dakako, ono je bilo uvjetovano prvenstveno vojnim prilikama. Otuda se u posadi Tešnja javljaju najprije ulufedžije, potom timarnici, a krajem 16. stoljeća posada je ponovo financirana iz državne blagajne.

Dokumentirana privredna djelatnost pokazuje raznolike učinke. Najizrazitija je agrarna proizvodnja, koja u proizvodnji žita pokazuje čak i nešto iznad očekivanog, kao što je slučaj i sa vinogradarstvom. Zanatstvo je znatno skromnije, ispod očekivanog. Ovdje međutim treba uzeti u obzir i činjenicu da ono u drugoj polovini 16. stoljeća najčešće nije dokumentirano u svome stvarnome obimu. I pored toga, Tešanj se svrstao u sami vrh gradskih naselja u Bosanskom sandžaku.

TEŠANJ IN 16th CENTURY

Summary

Due to its geostrategic positioning Tešanj has had frequent shift of titleholders in a short historical period, from Bosnian vassal king (1465-1476) to Hungarian and Ottomans. The first news of ottoman sources about Tešanj comes from that period. But its permanent occupation and entrance under the ottoman rule occurred during the reign of sultan Selim I (1512-1520) in October 1512. During the first years of ottoman rule Tešanj's frontier positioning had conditioned its development. Since the whole area was devastated and depopulated, one of the first tasks of the new authority was populating Tešanj and the area. Majority of the first settlers in Tešanj were from around Zenica, Travnik and Visoko. Soon Tešanj overcame the difficulties and by the middle of 16th century it grew into a town that was proclaimed to be kasaba in 1559. Ferhad-beg was the most important person for the urban development of Tešanj in 16th century. He bequeathed a mosque and many other endowments in this town. By the end of 16th century Tešanj was listed among ten biggest towns of Bosnian Sanjak, with three sacral facilities, a mosque of sultan Selim, masjid Sufi Oruč and a mosque of Ferhad-beg, and many other facilities like shops, a khan, caravansera, that contributed to the new urban image of the town.

With the first reliable sources about Tešanj appeared first information about military activities. Presence of military forces was evident throughout the 16th century. Their presence and activities depended on military conditions. Thus the garrisons in Tešanj included ulufecis, timar holders, and at the end of 16th century they were funded from state treasury.

Some documented economic activities display various effects. The most important was agricultural production, which was somewhat higher than expected in production of wheat, as well as in viticulture. Crafts were lower than expected, though it should be noted that in the second half of 16th century crafts were often not documented in their real range. However, Tešanj was still at the top among urban settlements in Bosnian Sanjak.

Key words: history, Bosnia, 16th century, Tešanj.